

ประเด็นการเมืองภายในกรุงศรีอยุธยา รัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ.2091 - 2112

Internal Politic Issues of Ayutthaya in the Reign of King Maha Chakrabhat AD 1548 - 1569

สรวิชัย ขุนเศรษฐ์ / Sorrawich Khunset

นักศึกษาสาขาวิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์เชิงท่องเที่ยว คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม
Undergraduate Student of the Geograpy and History for Tourism Program,
Faculty of Humanities and Social Sciences, Chandrakasem Rajabhat University

วันที่รับบทความ 27 ตุลาคม 2564 / แก้ไขบทความ 6 สิงหาคม 2565 / ตอรับบทความ 28 สิงหาคม 2565

บทคัดย่อ

บทความเรื่องประเด็นการเมืองภายในกรุงศรีอยุธยารัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เป็นการศึกษาเอกสาร ทางประวัติศาสตร์ เพื่อศึกษาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ มีปัจจัยใดที่ส่งผลต่อเสถียรภาพทางการเมืองกรุงศรีอยุธยาและอำนาจของพระมหากษัตริย์ก่อน เหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ.2112 จากการศึกษาพบว่า มี 2 ปัจจัยหลักที่ส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพทางการเมืองของกรุงศรีอยุธยาและสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ คือ ปัจจัยภายในจากการที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิไม่เป็นที่ยอมรับของกลุ่มขุนนางอยุธยา จึงไม่สามารถสร้างเสถียรภาพทางการเมืองให้มั่นคงได้ ทำให้เกิดการก่อกบฏทำทลายอำนาจอยู่หลายครั้ง จึงต้องประกอบพระราชพิธีเพื่อเสริมพระบารมี เช่น อินทราภิเษก แต่ไม่อาจแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ การมีปัญหากับราชบุตรเขย และหัวเมืองเหนือ (พิษณุโลก) ส่งผลทำให้เสียทรัพยากรคนและผู้นำหลังจากการเมือง นำไปสู่ปัจจัยภายนอก คือ การรุกรานจากบ้านเมืองข้างเคียง โดยเฉพาะหงสาวดี ตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ จนถึงพระเจ้าบุเรงนอง ซึ่งสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพยายามสร้างเสถียรภาพทางการเมืองด้วยการเจริญสัมพันธไมตรีกับล้านช้างเพื่อร่วมมือกันต้านหงสาวดี แต่การกระทำดังกล่าวทำให้หงสาวดีรู้สึกความไม่มั่นคงในอำนาจเหนืออยุธยา จึงมีการทำสงคราม พ.ศ.2111 และ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิสวรรคตลงระหว่างสงคราม โดยสิ่งที่สามารถสะท้อนปัญหาภายในของอยุธยา คือ บันทึกหมิงสีลู่ พบว่าอยุธยาขาดส่งบรรณาการไปหลายช่วงปี อาจเพราะเกิดปัญหาภายในหรือการตกเป็นเมืองขึ้นหงสาวดีในช่วงสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ซึ่งสอดคล้องกับสิ่งที่ปรากฏความในพระราชพงศาวดาร

คำสำคัญ : ประวัติศาสตร์การเมือง กรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

Abstract

Internal Politic Issues in the Reign of King Maha Chakrabhat AD 1548 - 1569 is demonstrated a historical event in the reign of King Maha Chakrabhat. There are factors

that affected the political stability of Ayutthaya and King Maha Chakrabhat's royal authority before the first fall of Ayutthaya in 1569.

This study revealed that there are two main factors that affect the political stability of Ayutthaya and King Maha Chakrabhat. The first internal factor includes the disapproval of king by royal nobilities. The king cannot stabilize the political power which caused a several rebellions challenge his authority; he must perform a royal ceremony to potentiate his prestige e.g., coronation ceremony (Intrapisek). Moreover, these ceremonies are not resolved those problems. The conflict between his son-in-law and the northern province (Phitsanulok) strike human resources and political sponsor leading to external factors. In particular, the invasion of neighboring state from Hanthawaddy since the reign of King Tabinshwehti to King Bayinnaung in which King Maha Chakrabhat attempted to stabilize the authority by establishing a peace treaty with Lang Xang come up against Hanthawaddy. In contrast, this cooperation caused destabilizing Hanthawaddy power to overcome Ayutthaya. This caused Burmese-Siamese War in 1568 and King Maha Chakrabhat passed away during the war is remained. The record of Ming Zu Lu revealed that Ayutthaya's tribute delivery is decreasingly depleted in this period according to internal problems or being colonized by Hanthawaddy. These events are relevant entirely in the Siamese and Burmese chronicle.

Keywords: Political History, Ayutthaya Kingdom, King Maha Chakrabhat

บทนำ

ประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา ถือเป็นประวัติศาสตร์กระแสหลักในประเทศไทยที่ประชาชนต่างให้ความสนใจเป็นอย่างมาก โดยประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยานั้นถูกนำมาถ่ายทอดในเรื่องของการเมือง การปกครอง และการสงครามอยู่บ่อยครั้ง เช่น ศึกลงครามกับฝ่ายพม่าในครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 และ 2 ซึ่งทั้งสองครั้งต่างเป็นภาพจำและประวัติศาสตร์บาดแผลของประชาชนคนไทยที่ถูกปลูกฝังค่านิยม

อย่างไรก็ตามการกล่าวถึงประวัติศาสตร์ที่เป็นเรื่องของชนชั้นปกครอง เช่น เรื่องสงคราม ต่างปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการเมืองในสมัยนั้น ขึ้นอยู่กับตัวผู้นำหรือชนชั้นปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยของรัชกาลที่ 1 เช่น อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา เห็นได้ชัดว่า มีการศึกษาประวัติศาสตร์การเมือง หรือเหตุการณ์การเมืองก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ สืบเนื่องถึงสมัยของสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศอมรินทร์ว่ามีเหตุการณ์ทางการเมืองใดบ้างที่ส่งผลสืบเนื่องต่อมาทำให้มีผลต่อเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 แต่ในขณะเดียวกันที่ประวัติศาสตร์ กรุงศรีอยุธยาในช่วงยุคก่อนหน้านั้นต่างมีความน่าสนใจทางการเมือง และการสงครามกลับมีงานเขียนวิชาการน้อยที่วิเคราะห์ถึงเหตุการณ์การเมืองในหลายช่วงสมัย เช่น สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ อันเป็นช่วงเวลาสำคัญจุดหนึ่งก่อนกรุงศรีอยุธยาจะเสียกรุงให้แก่หงสาวดีอย่างเป็นทางการใน พ.ศ.2112 ปมปัญหาสำคัญของการเมือง

สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดินั้นมีความน่าสนใจ เพราะมีการทิ้งร่องรอยสำคัญหลายจุดไว้ในเอกสารของกลุ่มชนชั้นปกครอง อาทิ พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ หรือฉบับอื่น ซึ่งนับได้ว่า เป็นช่วงเวลา ที่ควรจะมีการนำมาศึกษาวิเคราะห์เพื่อให้เข้าใจ และเห็นสภาพทางการเมืองการปกครองสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิว่ามีลักษณะเช่นไร มีปัญหาใดหรือไม่ ตลอดจนมีปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลต่ออำนาจของกรุงศรีอยุธยาและสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เพราะปมปัญหาของเหตุการณ์ทั้งหลายทางการเมืองเหล่านี้ อาจจะส่งผลไม่มากนักไปยังเหตุการณ์ช่วงเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 ใน พ.ศ. 2112

ดังนั้นบทความประเด็นการเมืองภายในกรุงศรีอยุธยารัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. 2091 – 2112 จึงเป็นการศึกษาลักษณะของเหตุการณ์ที่ปรากฏในเอกสารเป็นหลัก เช่น พงศาวดารจากฝั่งไทย และฝั่งพม่า ตลอดจนเอกสารอื่นที่มีความเกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นว่า สมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ มีปัจจัยใดที่ส่งผลต่อกรุงศรีอยุธยา และอำนาจของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา ในช่วงเวลานั้น ก่อนเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 2112

ประเด็นที่น่าสนใจของรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

เนื้อหาของเอกสารที่เป็นประเด็นที่น่าสนใจของรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ที่ได้ศึกษานั้น พบว่ามีเอกสารที่สะท้อนความน่าสนใจอยู่ 4 ประเด็น ที่จะสามารถร้อยเรียงเรื่องราวของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาพระองค์นี้ได้อย่างชัดเจน ประกอบไปด้วย

ประเด็นที่ 1 ชาติกำเนิดของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

ความในฉบับหลวงประเสริฐฯ นั้น เป็นความสรุปแบบย่อเนื้อหา มีเนื้อความกล่าวไว้เพียงเล็กน้อย อันเกี่ยวกับเส้นทางในการขึ้นสู่การครองราชสมบัติของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิใน พ.ศ. 2091 ดังความที่ปรากฏดังนี้ว่า

“...จึงขุนชินราชได้ราชบัลลังก์ 42 วัน แลขุนชินราชและแม่เหี้ยวศรีสุตาจันทร์ เป็นเหตุ จึงเชิญ สมเด็จพระเชี๋ยรราชาเสวยราชสมบัติ ทรงพระนามสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ” (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 102-103)

งานเขียนของตรงใจ หุตางกูรนั้น สันนิษฐานว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเป็นพระอนุชาหรือพระราชโอรสองค์โตของสมเด็จพระไชยราชาธิราช พระราชพงศาวดารฉบับกลุ่มความพิสดาร (หมายถึงพระราชพงศาวดารที่มีการชำระสมัยธนบุรี และรัตนโกสินทร์ เนื้อความพรรณนายืดยาว มีการบันทึกเรื่องราวทำนองกฤษดาภินิหาร ให้รายละเอียดเหตุการณ์ไว้มาก เช่น ฉบับพันจันทนุมาศ ฉบับบริติชมิวเซียม ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ ฯลฯ) ให้ความว่า พระองค์ทรงเป็นเชื้อพระวงศ์ของสมเด็จพระไชยราชาธิราช หลังจากทราบข่าวสมเด็จพระยอดฟ้าจะได้ขึ้นครองราชย์สมบัติต่อจากกษัตริย์พระองค์ก่อนนั้น สมเด็จพระเชี๋ยรราชาได้มีการออกบวชเพื่อหนีราชภัย (กรมศิลปากร, 2507, หน้า 22 อ้างถึงใน ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 103) ทั้งความในบันทึกของ ฟิรเนาะ เม็งติช ปิงตุ บันทึกไว้ว่า “พระเชี๋ยรราชาเป็นพระอนุชาโดยกำเนิดของเจ้านายผู้เสด็จสวรรคตไปแล้ว (นันทา วรเนติวงศ์ (แปล), 2548, หน้า 83 อ้างถึงใน ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 103)

หากวิเคราะห์หลักฐานที่มีทั้งหมด อาจได้ข้อสรุปแบบกว้าง แม้ข้อเสนอซากำเนิดสมเด็จพระมหาจักรพรรดิอาจเป็นพระอนุชาหรือพระราชโอรสองค์โตของสมเด็จพระไชยราชาธิราช แต่ก็ยังมีคำถามต่อแนวคิดดังกล่าวได้ว่า เหตุใดจึงไม่ได้ขึ้นครองราชย์แทนสมเด็จพระยอดฟ้าซึ่งยังทรงพระเยาว์อยู่ในเวลาดังกล่าว ซึ่งอาจมีความเป็นไปได้หรือไม่ว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิอาจเป็นเชื้อพระวงศ์ฝ่ายสุพรรณภูมิแต่มีซากำเนิดโดยเป็นพระโอรสในพระสนมมิใช่ พระอัครมเหสีหรือไม่ จึงทำให้อำนาจไม่เพียงพอ หรืออาจเป็นเพราะแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทน์มีอำนาจภายในราชสำนักกรุงศรีอยุธยา มากกว่าพระเจียรราชาในเวลาดังกล่าว แต่ถึงอย่างไร การขึ้นครองราชย์ของพระเจียรราชาก็ย่อมแสดงให้เห็นว่ามีความเหมาะสมทางสายเลือดที่มีเชื้อวงศ์กษัตริย์สืบทอดกันมา คือ สุพรรณภูมิ จึงเป็นที่ยอมรับในกลุ่มขุนนางอยุธยา ในช่วงเวลาดังกล่าว และอาจต้องประกอบด้วยพระชนมายุที่ไม่น้อยเกินไป ซึ่งจะไปสอดคล้องกับบันทึกของชาวฮอลันดา เยเรเมียส ฟานฟลิต มีความว่า

“พระญาติของพระยอดเจ้าได้ขึ้นเสวยราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ด้วยความยินยอมของขุนนาง ดังนั้นราชสมบัติจึงยังคงตกอยู่กับพระราชวงศ์เดิม พระองค์มีพระชนม์ 42 พรรษา ทรงพระนามพระเจียรราชา” (ศุภวัฒน์ เกษมศรี, 2563, หน้า 46)

ประเด็นที่ 2 ปัจจัยทางการเมืองภายในราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

จากการเสด็จขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิมีตัวประกอบที่สำคัญตามฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) คือ ขุนพิเรนทรเทพ ขุนอินทรเทพ และขุนนางคนอื่น ๆ (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 70) สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้รับการทูลเชิญให้ขึ้นครองราชย์ เป็นที่น่าสังเกตว่าอาจเป็นเพราะด้วยสมเด็จพระมหาจักรพรรดินั้นเป็นผู้คู่ควรในกลุ่มอำนาจ ก่อการปฏิวัติยึดบัลลังก์ขุนวรรวงศาธิราช สะท้อนได้จากการที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงตอบแทนขุนพิเรนทรเทพและบรรดาเหล่าขุนนางที่เกี่ยวข้องทั้งหมด โดยขุนพิเรนทรเทพได้รับการแต่งตั้งให้มีอิสริยยศเป็นสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ครองเมืองพระพิษณุโลก ตลอดจนพระราชทานพระธิดาให้เป็นพระอัครมเหสีของเมืองพิษณุโลก (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 71) จุดนี้ชี้ให้เห็นว่า ขุนพิเรนทรเทพ ซึ่งความในกลุ่มพระราชพงศาวดารฉบับความพิสดารให้ความว่ามีเชื้อสายทั้งทางฝั่งราชวงศ์สุพรรณภูมิ และราชวงศ์สุโขทัย ได้รับสถานะอำนาจดำรงตำแหน่งพระมหาธรรมราชาธิราช ซึ่งเป็นตำแหน่งของพระมหากษัตริย์ฝั่งราชวงศ์สุโขทัยที่ถูกริบไปครั้งเกิดการรวบดินแดน สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแล้วจึงสะท้อนว่า กรุงศรีอยุธยาในเวลานั้นมีกลุ่มอำนาจใหญ่อยู่ 2 ชั่ว คือ 1. กลุ่มอำนาจราชวงศ์สุพรรณภูมิ อยู่ในกรุงศรีอยุธยา และ 2. กลุ่มเชื้อสายราชวงศ์สุโขทัย ซึ่งครองอำนาจอยู่ทางหัวเมืองเหนือโดยมีเมืองพระพิษณุโลกเป็นจุดศูนย์กลางอำนาจ

หากพิจารณาต่อไปในรายละเอียดแล้วอาจได้ข้อสังเกตที่น่าสนใจ ชั่วอำนาจจากหัวเมืองเหนือ (หมายถึงเมืองพิษณุโลกและเมืองบริวารที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัย) น่าจะมีอิทธิพลหลังขับเคลื่อนทางการเมือง และกำลังคนที่สำคัญเหนือกว่าราชวงศ์สุพรรณภูมิที่ครองอำนาจกรุงศรีอยุธยา ในช่วงสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ หากวิเคราะห์ว่า การเข้ายึดอำนาจครั้งดังกล่าวกระทำโดยขุนนางและกำลังคนจากหัวเมืองเหนือเป็นหลัก การโค่นอำนาจศูนย์กลางย่อมต้องมีการกำจัดกลุ่มขุนนางหรือกำลังคนส่วนกลางจากการทำสงครามกันเป็นปรกติวิสัย และการได้มาซึ่งอำนาจของ สมเด็จพระ

พระมหากษัตริย์ ย่อมต้องผ่านความเห็นชอบจากกลุ่มอำนาจหัวเมืองเหนือซึ่งเป็นผู้คัดสรรผู้ปกครองที่ฝ่ายตนพึงพอใจจะให้ครองอำนาจกรุงศรีอยุธยา จึงอาจบอกได้ว่า แม้ในทางปฏิบัติ สมเด็จพระมหากษัตริย์จะได้เป็นพระมหากษัตริย์ครองกรุงศรีอยุธยา แต่ก็ไม่ควรมองข้ามพื้นหลังว่า ทรงได้ครองอำนาจเพราะความยินยอมจากขุนนางหัวเมืองเหนือ อาจสะท้อนว่าในทางทฤษฎีว่าขุนนางและกำลังคนหัวเมืองเหนือมีอิทธิพลและอำนาจเหนือผู้ครองกรุงศรีอยุธยาแล้ว

เห็นได้ชัดว่าการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระมหากษัตริย์มีนัยยะทางการเมืองแอบแฝงอยู่ เพราะถึงแม้เหตุการณ์ก่อกบฏชิงราชบัลลังก์ของขุนพิเรนทรเทพจะทำการในครั้งนั้นสำเร็จ และตัดสินใจจะมอบบัลลังก์ให้ผู้สมควรในอำนาจที่สุดจากการตัดสินใจของข้าอำนาจหัวเมืองเหนือ คือ สมเด็จพระมหากษัตริย์ แต่ถึงกระนั้นจุดพิจารณาสำคัญคือ กำลังคนจากหัวเมืองเหนือและอิทธิพลหัวเมืองเหนือที่มีมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดทั้งในทางทฤษฎีที่ได้กล่าวไปแล้ว และทางปฏิบัติ สะท้อนได้จากสถานะของขุนพิเรนทรเทพหลังการโค่นอำนาจส่วนกลาง ได้รับการยกสถานะให้เป็น สมเด็จพระมหาธรรมราชาครองเมืองพิษณุโลก ซึ่งสถานะดังกล่าวเดิมเคยเป็นของพระมหากษัตริย์ผู้ครองอาณาจักรสุโขทัย

1) เหตุการณ์กบฏภายในรัชสมัย

หลังการเสด็จขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระมหากษัตริย์ ปมปัญหาทางการเมืองภายในของกรุงศรีอยุธยาก็ได้เปิดเผยผ่านความในพระราชพงศาวดารที่สะท้อนปัญหาการเมืองภายในพระนครศรีอยุธยาในช่วงดังกล่าวได้ดี คือ กบฏพระศรีศิลป์ในปี พ.ศ.2104 และกบฏสุลต่านปัตตานีในปี พ.ศ.2106 (ตามพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ)

พระศรีศิลป์นี้มีกล่าวในฉบับหลวงประเสริฐฯ แต่ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ให้ข้อมูลเสริมว่า พระองค์ทรงเป็นหนึ่งในพระโอรสของแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ที่รอดจากการปราบขุนวรวงศาธิราช (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 91, ตรงใจ หุตตะกูร, 2561, หน้า 118-119) ความน่าสนใจของเหตุการณ์คือ การที่มีปรากฏรายชื่อผู้ร่วมแผนการเป็นกลุ่มบุคคลระดับสูงในกรุงศรีอยุธยา อันประกอบไปด้วย พระสังฆราชวัดป่าแก้ว ผู้ให้ฤกษ์ในการก่อกบฏ (ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เขียนว่า พระพนรัตน์วัดป่าแก้ว) พระยาศรีราชเดโช (ตามความในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ) แต่ในฉบับพันจันทนุมาศให้ความไว้มากกว่านั้น ประกอบไปด้วย พระยาท้ายน้ำ พระยาพิชัยธณูฤทธิ์ หมื่นภักดีศวร และหมื่นกัณนรินทร์

จะเห็นได้ว่ารายนามของผู้ร่วมแผนการล้วนเป็นขุนนางระดับสูงตลอดจนหัวหน้าคณะสงฆ์ซึ่งทำยที่สุดของเหตุการณ์แม้ว่าพระศรีศิลป์สิ้นพระชนม์ชีพระหว่างการต่อสู้ และมีการสังหารผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด แต่หลังจากนั้นประหารขุนนางอีกมาก ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ความว่า “...ครั้งนั้นเมียน้อยขุนนางใจท้าว ผัวเข้าด้วยพระศรีสิน และคอยรับพระศรีสิน ถ้ามเป็นสัตย์ให้ฆ่าเสียเป็นอันมาก...” (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 91)

หากความในพระราชพงศาวดารเป็นจริง นับได้ว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจ เพราะขุนนางในกรุงศรีอยุธยาต่างให้ การสนับสนุนการกระทำของพระศรีศิลป์ ตลอดจนขุนนางระดับสูงอย่าง พระยาศรีราชเดโชที่ก่อนจะร่วมการก่อกบฏในครั้งนี้ก็ติดคุกต้องโทษถึงประหารอยู่ก่อนแล้ว โดยไม่กล่าวถึงการทำความผิดก่อนหน้านี เป็นภาพสะท้อนที่แสดงให้เห็นภาวะการเมืองภายในของกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระมหากษัตริย์ในทางหนึ่งได้ว่า สมเด็จพระมหากษัตริย์มีปัญห ในด้านพระราชอำนาจอันเป็นที่ไม่

ยอมรับในตัวของขุนนางกรุงศรีอยุธยาหลังจากการเสด็จขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ.2091 ด้วยปัจจัยภายในที่ไม่อาจทราบได้ว่าเบื้องหลังพลังขับเคลื่อนของความไม่ชอบธรรมนี้เกิดขึ้นจากเหตุการณ์ใด แต่ก็เป็นหนึ่งในประเด็นที่ควรพิจารณาเช่นเดียวกันว่า หากทบทวนถึงที่มาเส้นทางการครองราชย์สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พบว่า ทรงได้รับการหนุนหลังทางอำนาจจากกลุ่มขุนนางหัวเมืองเหนือเป็นกำลังสำคัญในการยึดครองอำนาจส่วนกลาง กรุงศรีอยุธยา หากการเกิดกบฏโดยพระศรีศิลป์ซึ่งอ้างอิงตามพระราชพงศาวดารว่าเป็นพระโอรสในแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์กับขุนวรวงศาธิราช ย่อมอาจสะท้อนได้หรือไม่ว่า กลุ่มขุนนางกับคณะสงฆ์ภายในกรุงศรีอยุธยาที่ร่วมก่อการกบฏครั้งดังกล่าว อาจเป็นกลุ่มอำนาจเดิมที่เคยหนุนหลังฝ่ายแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ และขุนวรวงศาธิราชครั้งยังครองราชย์อยู่ มองว่าการร่วมมือก่อการกบฏ คือการคืนอำนาจให้กับผู้มีสิทธิโดยชอบธรรมจากพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนซึ่งถูกโค่นล้มไป ซึ่งนับว่า เป็นเรื่องที่ควรพิจารณาว่ามีความเป็นไปได้หรือไม่ เพราะจะสอดคล้องกับการที่พระราชพงศาวดารกล่าวถึงการที่ขุนนาง บางคนถูกจับกุมตัวมีโทษประหารอยู่แล้วก่อนหน้า แต่ไม่มีกล่าวว่ามี ความผิดใดจึงต้องรับโทษ ก็อาจเป็นไปได้ว่าเพราะกลุ่มขุนนางดังกล่าวเคยเป็นขุนนางที่อยู่ฝ่ายแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ และขุนวรวงศาธิราช หรือไม่กลุ่มขุนนางดังกล่าวก็อาจกระทำผิดจนต้องพระราชอาญาถึงโทษประหาร จึงมองโอกาสเข้าร่วมกับพระศรีศิลป์เป็นหนทางพ้นภัยและอาจได้กลับมามีฐานะทางสังคมในอยุธยาก็เป็นได้

การเกิดเหตุกบฏอีกครั้งในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ คือ กบฏสุลต่านปัตตานี เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2106 เป็นเหตุการณ์ที่มีบันทึกทั้งในพงศาวดารไทยอย่าง ฉบับหลวงประเสริฐฯ และฉบับ พันจันทนมาศ (เจิม) และบันทึกของ ฟาน ฟลิต (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 124, พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 101, ศุภวัญญ์ เกษมศรี, 2563, หน้า 48) กล่าวถึงความวุ่นวายหลังศึกหงสาวดีว่า ชาวปัตตานีได้ก่อกบฏบุกพระราชวังหลวงกรุงศรีอยุธยา สุดท้ายจุดร่วมของเหตุการณ์กล่าวตรงกันว่าปราบกบฏลงได้ แต่เหตุการณ์ดังกล่าวก็เป็นที่น่าฉงน เพราะกบฏเป็นกลุ่มอำนาจที่ไม่ได้อยู่ในลุ่มเจ้าพระยาหรือมีฐานอำนาจอยู่ในบริเวณที่ใกล้กรุงศรีอยุธยาเลย สิ่งสะท้อนได้จากความในพงศาวดารทางอ้อมอาจเป็นไปได้ว่า เกิดความอ่อนแอในการป้องกันภายในพระนครของอยุธยาและการดูแลพระราชวัง ซึ่งการทำลายอำนาจครั้งนี้ อาจสะท้อนความอ่อนไหวภายในกรุงศรีอยุธยาที่เกิดความระส่ำระสายจากการที่กลุ่มอำนาจที่ 1 และ 2 สู้รบกัน (สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กรุงศรีอยุธยา และพระเจ้าบุเรงนอง หงสาวดี) จนเกิดช่องว่างจากความอ่อนแอลังทำให้ กลุ่มอำนาจที่ 3 (สุลต่านจากปัตตานี) ซึ่งไม่มีอำนาจมาแต่ต้นแต่มีกำลังคนอยู่ภายในเมืองเข้ามาแทรกแซงก่อการกบฏได้ในเวลาดังกล่าวหรือไม่

ท้ายที่สุดผลของเหตุการณ์กบฏที่เกิดขึ้นในรัชสมัย อาจสะท้อนภาพรวมของการเมืองภายในอยุธยาได้ว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเมื่อขึ้นครองราชย์แล้วยังไม่มีเสถียรภาพทางอำนาจที่เข้มแข็งพอจึงต้องเผชิญปัญหาจากการถูก ทำลายพระราชอำนาจจากทั้งภายในและภายนอก ซึ่งการทำลายอำนาจจากภายในโดยกลุ่มชนชั้นปกครอง ขุนนาง ในกรุงศรีอยุธยาอาจมองกลับไปได้ว่า แท้ที่จริงแล้วสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ขึ้นครองราชย์เพราะอำนาจ และการหนุนหลังจากกลุ่มชนชั้นปกครองหัวเมืองเหนือเป็นหลักมิใช่กลุ่มอำนาจกรุงศรีอยุธยาเป็นหลัก ทำให้เมื่อขึ้นครองราชย์แล้วยังมีกลุ่มขุนนางหรือผู้มีส่วนได้แต่ครั้งขุนวรวงศาธิราชและแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์พร้อมก่อการกบฏชิงพระราชอำนาจกลับคืนให้เชื้อพระวงศ์พระมหากษัตริย์พระองค์ก่อน และด้วยฐานอำนาจของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิที่ไม่เข้มแข็งพอจากภายในกรุงศรีอยุธยาส่งผลต่อเสถียรภาพอำนาจทางการเมืองภายในกรุงศรีอยุธยาอย่างหลีกเลี่ยง

ไม่ได้ เพราะย่อมต้องมีการเปลี่ยนถ่ายขุนนางจากการประหารชีวิตผู้คิดการกบฏอยู่ตลอด สถานะทางการเมืองของกรุงศรีอยุธยาในช่วงเวลาดังกล่าวจึงย่อมไม่เป็นไปตามปรกติวิสัย และยังหากสมเด็จพระมหาจักรพรรดิไม่มีฐานกำลังอำนาจใน กรุงศรีอยุธยามากพอ ย่อมส่งผลให้การก่อกบฏเกิดได้ง่ายทั้งจากในตัวกรุงศรีอยุธยาหรือนอกกรุงศรีอยุธยา เสมือนคลื่นใต้น้ำที่กัดกร่อนเสถียรภาพทางการเมืองกรุงศรีอยุธยา และพระมหากษัตริย์ผู้ครองอาณาจักรให้อ่อนแอลงด้วย

2) ความพยายามสร้างสิทธิธรรมผ่านพระราชพิธีจากความในพระราชพงศาวดาร

จากความข้างต้นสะท้อนว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงเผชิญกับปัญหาด้านสิทธิธรรม และการยอมรับ อันส่งผลต่อการเมืองภายในราชสำนักกรุงศรีอยุธยาช่วงดังกล่าว สิ่งชี้วัดปัญหาที่เกิดขึ้นได้คือความในพระราชพงศาวดารทั้งฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์และฉบับพื้นจันทนาศ (เจิม) (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 108,110 และ 114 ; พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 74,76 และ 77) กล่าวว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงมีการกระทำพระราชพิธีปฐมกรรม มัชฌิมกรรม อาจารียาภิเษก และอินทราภิเษก พระราชพิธีปฐมกรรม ปัจจุบันยังไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นพระราชพิธีที่ประกอบขึ้นเพื่อการใดกันแน่ แต่พระราชพิธีมัชฌิมกรรม ตรงใจ หุตางกูร สันนิษฐานว่า เป็นพระราชพิธีที่ประกอบขึ้นเพื่อเสริมสร้างพระเดชพระคุณ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิให้ทรงเป็นเลิศในคชศาสตร์ (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 110) ตลอดจนพระราชพิธีที่กระทำขึ้นหลังพระราชวังกรุงศรีอยุธยาถูกไฟไหม้ คือพระราชพิธีอาจารียาภิเษกและอินทราภิเษก ในส่วนของการประกอบพระราชพิธีอาจารียาภิเษกไม่ทราบว่าเป็นเช่นไร แต่การประกอบพระราชพิธีอินทราภิเษก สิ่งที่ขาดไม่ได้คือต้องมีการสร้างเขาพระสุเมรุจำลอง และเขาจักรวาลอื่น ๆ ตลอดจนการแสดง “ชกนาคตีกดาบรรพ์” (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 114)

เมื่อพิจารณาจากหลักฐานที่ปรากฏอาจทำให้วิเคราะห์ได้ว่า พระราชพิธีที่ทรงประกอบขึ้นเป็นพระราชพิธีที่เสริมสร้างบารมี และยกสถานะสมเด็จพระมหาจักรพรรดิให้มีความสูงส่งมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้การประกอบพิธีดังกล่าวก็เพื่อมอบอำนาจที่เหนือกว่าปวงชนธรรมดาให้แก่ผู้ประกอบพระราชพิธี การกระทำดังกล่าวเป็นการความพยายามแก้ไขปัญหาด้านอำนาจ และการยอมรับได้ในสมัยโบราณ การกระทำพระราชพิธีในช่วงหลังการขึ้นครองราชย์ อาจสะท้อนได้ว่า ระหว่างการครองราชย์พระมหากษัตริย์ต้องประสบปัญหาด้านการปกครองหรือควบคุมกำลังคนของตนเองอันเป็นผลจากอำนาจที่ไม่เพียงพอ ไม่สามารถสร้างเสถียรภาพทางการเมืองได้ การประกอบพระราชพิธีที่กล่าวมาจึงมองได้ว่าเป็นความพยายามแก้ไข และสร้างอำนาจให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาชนชั้นปกครองและผู้คนในพระนครศรีอยุธยาให้ยอมรับอำนาจสมเด็จพระมหาจักรพรรดิมากยิ่งขึ้น จุดสังเกตที่น่าสนใจอีกข้อหนึ่งคือ พระราชพงศาวดารทั้งสองฉบับได้มีการเขียนเนื้อหาในส่วนที่เป็นความสามารถและบารมีในการขึ้นครองราชย์ของพระองค์เป็นเรื่องของพระราชพิธี และการจับช้าง ได้ช้างเผือกมาครอบครอง ซึ่งการจับช้างที่ปรากฏความในพระราชพงศาวดารทั้งสองฉบับนับได้ว่าพบบ่อยครั้ง และมากกว่าสมัยก่อนหน้าของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาพระองค์อื่น ดังนั้น เป็นไปได้หรือไม่ว่า การจับช้างที่มากขึ้นในสมัยดังกล่าวอาจเป็นการจับช้างเพื่อการค้าขาย ซึ่งงาช้าง และช้างเป็นสินค้าส่งออกสำคัญอย่างหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏในสมัยสมเด็จพระนารายณ์เช่นเดียวกัน หรืออีกนัยหนึ่งการบันทึกพระราชพงศาวดารเรื่องการได้ช้างเผือกมาไว้ในครอบครองอาจเป็นการบันทึกเพื่อแสดงหรือสะท้อนพระบารมีสมเด็จพระมหาจักรพรรดิให้สอดคล้องกับการประกอบพระราชพิธีมัชฌิมกรรม ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่แสดงความเป็น

เลิศด้านคชศาสตร์ให้แก่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทั้งยังอาจเป็นการบันทึกเรื่องความพยายามแสดงสิทธิธรรม และความชอบธรรมของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ผ่านการทำพระราชพิธี และการมีช้างในครอบครองมากมายอันสะท้อนถึงคติความเป็นพระจักรพรรดิราช อันต้องมีบุญบาปมี หนึ่งในสิ่งที่ต้องมีไว้ในครอบครองคือ ช้างแก้ว จากความในบันทึก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิในพระราชพงศาวดารถือว่าได้กระทำทั้งสองประการครบถ้วน

3) ปัญหาระหว่างสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและพระมหาธรรมราชาธิราช

ความในพระราชพงศาวดารที่น่าสนใจของฝั่งไทย และบันทึกเยเรเมียส ฟาน ฟลิต มีเหตุการณ์หนึ่งคือ ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เชื้อพระวงศ์ และขุนนางชั้นสูงในกรุงศรีอยุธยา กับหัวเมืองฝ่ายเหนือของพระมหาธรรมราชาธิราช (ขุนพิเรนทรเทพในอดีต) เจ้าเมืองพิษณุโลก และผู้มีอำนาจคุม หัวเมืองฝ่ายเหนือของกรุงศรีอยุธยา (คำว่าหัวเมืองฝ่ายเหนือในที่นี้ หมายถึงเมืองพิษณุโลกหรือบ้านเมืองในบริเวณที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัยเดิมมาก่อน) ปมปัญหาดังกล่าวนับว่าน่าสนใจ ประกอบกับความในพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และบันทึกของเยเรเมียส ฟาน ฟลิต กล่าวถึงปัญหาดังกล่าวทั้งทางตรงและทางอ้อม

พงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) สะท้อนถึงนัยยะความขัดแย้งของทั้งสองพระองค์เกิดจากสงครามระหว่างหงสาวดี และกรุงศรีอยุธยาในศึกครั้งกรุงศรีอยุธยาเสียช้างเผือก พระเจ้าหงสาวดีได้เมืองเหนือแต่โดยง่าย รวมทั้งได้กองทัพพระมหาธรรมราชาลงมาร่วมตีกรุงศรีอยุธยา (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 95-97) แม้ว่าความในพงศาวดารกลุ่มความพิสดารจะไม่กล่าวถึงปัญหาชัดเจน แต่บันทึกของฟาน ฟลิต กล่าวถึงปัญหาศึกครั้งนี้ว่า พระมหาธรรมราชาทรงได้ทำร้ายพระมเหสีซึ่งเป็นพระธิดาในสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ดังความในบันทึกว่า

“...ให้นำลงไปถวายหนังสือร้องฟ้องเข้าไปว่า พระสวามีได้กระทำแก่พระนาง เลวร้ายเพียงใด ด้วยเหตุนี้พระเจ้าแผ่นดินจึงทรงพิโรธขัดเคืองพระราชบุตรเขยออกญาพิษณุโลก ตรัสให้ทหารถืออาวุธขึ้นไปยังเมืองพิษณุโลกเพื่อประหารออกญาดังกล่าวเสีย...” (ศุภวัฑย์ เกษมศรี, 2563, หน้า 47)

หลังเหตุการณ์ดังกล่าวพระมหาธรรมราชาหนีไปหงสาวดี และทูลรบร่าให้พระเจ้าหงสาวดีเปิดศึกกับอยุธยา โดยใช้เหตุผลการขอช้างจากสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ซึ่งข้อมูลชุดนี้สอดคล้องกับพงศาวดารฉบับกลุ่มความพิสดารของไทยอย่างฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิมีช้างเผือกในครอบครอง 7 เชือก (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 99) หลังเสร็จสิ้นศึกครั้งดังกล่าว พงศาวดารฉบับกลุ่มความพิสดารให้ความว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเวนราชสมบัติให้พระราชโอรส คือ สมเด็จพระมหินทราธิราช ช่วงดังกล่าวอยุธยาไม่ลงรอยกับหัวเมืองเหนือของพระมหาธรรมราชา ร่องรอยความในพงศาวดารที่กล่าวถึงสมเด็จพระมหินทราธิราช และขุนนางระดับสูงแต่งอุบายคิดตีเมืองพิษณุโลกร่วมกับสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชแห่งล้านช้าง แต่ไม่สำเร็จ ประกอบกับการที่พระมหาธรรมราชาทรงมีพระราชอำนาจเหนือกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 105) เอกสารฝั่งไทยได้มีการกล่าวถึงการที่พระมหาธรรมราชา แข่งขานกับพระเจ้ากรุงหงสาวดีเรื่องอยุธยาจะส่ง

พระเทพกษัตริย์ไปเป็นพระมเหสีแก่พระเจ้าไชยเชษฐา จึงนำไปสู่เหตุการณ์ชิงตัวโดยกำลังคนของ พระเจ้ากรุงหงสาวดี (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 104) อีกทั้งเอกสารฝั่งไทย และพม่าอย่าง มหาราชวงศ์ พงศาวดารพม่ายังกล่าวถึงการที่สมเด็จพระมหินทราธิราชยกทัพขึ้นไปพิชณโลก แล้วให้มีการกวาดต้อนครอบครัวพระมหาธรรมราชาในขณะที่พระองค์อยู่ในช่วงเดินทางไปหงสาวดี (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 112, นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 180) ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวควร พิจารณาว่า ปัญหาความขัดแย้ง เกิดขึ้นก่อน พ.ศ.2106 และอาจก่อน พ.ศ.2103 ที่มีการเจริญสัมพันธไมตรีกันระหว่างสองอาณาจักรคือ อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา กับ กรุงศรีสัตนาคนหุต ของพระไชยเชษฐาธิราช ซึ่งได้มีการทำหลักฐานคือจารึกพระธาตุศรีสองรักเป็นประจักษ์พยาน (โปรดดู ศานติ ภักดีคำ, 2561, หน้า 327-336) ใจความของศิลาจารึกหลักดังกล่าว กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ กรุงอโยธยาและกรุงศรีสัตนาคนหุต ได้สาบานร่วมกันว่าจะเป็นมิตรและไม่ก้าวล่วงเขตแดนของกันและกัน ในปี พ.ศ.2103 ตรงกับสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิครองกรุงศรีอยุธยา

หากพิจารณาแล้วอาจมองได้ว่า ปมปัญหาที่พระราชพงศาวดารฝ่ายไทยไม่กล่าวถึงต้นตออย่างการมี ปัญหา กับพระบิดาของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ อาจเกิดขึ้นก่อน พ.ศ.2103 เพราะเหตุการณ์ เจริญสัมพันธไมตรีในครั้งนี้เป็นการร่วมมือป้องกันศึก เป็นเสมือนสนธิสัญญาว่าจะช่วยกันหากเกิดศึกขึ้น ซึ่งจะเป็นไปได้หรือไม่ว่า หัวเมืองเหนือในช่วงก่อนเวลาดังกล่าว เอาใจออกห่างกรุงศรีอยุธยาแล้ว หรือพระมหาธรรมราชาจะเป็นปฏิปักษ์ต่อกรุงศรีอยุธยา จึงทำให้ต้องมีการเปิดความสัมพันธ์ทางการทูต กับอาณาจักรล้านช้างเพื่อเชื่อมอำนาจ สร้างเสถียรภาพทางการเมืองให้กรุงศรีอยุธยา และสนับสนุนกำลัง ในการป้องกันอาณาจักร

ปัญหาระหว่างสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และพระมหาธรรมราชาธิราช อาจเกิดขึ้นก่อน พ.ศ.2103 ดังเหตุผลที่ได้ให้ไว้ในข้างต้น จากหลักฐานทั้งหมดที่กล่าวมา สะท้อนถึงปัญหาระหว่างสมเด็จพระ มหาจักรพรรดิ และสมเด็จพระมหาธรรมราชาผู้มีศักดิ์เป็นราชบุตรเขย อย่างไรก็ตาม ปัญหา ดังกล่าว แม้ว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จะทรงพยายามแก้ไขสถานการณ์ด้วยการเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตกับ กรุงศรีสัตนาคนหุตของสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช แต่ปัญหาที่ยังลึกคือ แรงสนับสนุนในอำนาจของ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิที่หายไปจากการมีปัญหากับผู้ปกครอง หัวเมืองเหนือ (กลุ่มหัวอำนาจเมือง พิษณุโลก ซึ่งเดิมเคยเป็นผู้ก่อการให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ครองราชย์มาก่อน) ประกอบกับ เรื่องกำลังคนที่ต้องพิจารณาด้วยว่า กำลังคนจากหัวเมืองเหนือมีความพร้อมในการช่วยเหลือกรุงศรีอยุธยา มากกว่า ทั้งตำแหน่งที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ยังเป็นเหมือนกำแพงรอบนอกทางทิศเหนือให้กรุงศรีอยุธยา การเสียกำแพงชั้นนี้ให้กับหงสาวดี จึงไม่ใช่เพียงแค่การเสียเกราะป้องกัน แต่ยังเสียทั้งกำลังคนเดิมที่ ช่วยเหลืออาณาจักรได้ทันที ทั้งยังมีสายสัมพันธ์ทางเครือญาติที่แนบแน่นมาแต่ต้นราชวงศ์สุพรรณภูมิ ได้ครองอำนาจกรุงศรีอยุธยา (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1) แม้ว่าจะทรงพยายามแก้ไขวิกฤตทาง การเมืองครั้งนี้ด้วยการเจริญสัมพันธกับกรุงศรีสัตนาคนหุต แต่การเสียผู้ปกครองหัวเมืองเหนือไปให้กับ หงสาวดี สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาจึงเสียเปรียบในแง่ภูมิรัฐศาสตร์ทาง ทิศเหนือของอาณาจักร ย่อมส่งผลต่อสถานการณ์ทางการเมืองภายในของกรุงศรีอยุธยา เพราะต้องเผชิญ ปัญหาการคุกคามจากอาณาจักรหงสาวดีได้ง่ายและอันตรายขึ้น ย่อมบั่นทอนความมั่นคงใน พระราชอำนาจ เสถียรภาพทางการเมืองของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิอย่าง หลีกเลียงไม่ได้

ประเด็นที่ 3 ศักดิ์สงครามกับบ้านเมืองภายนอก

1) สงครามกรุงศรีอยุธยากับกรุงหงสาวดีสมัยพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้

พงศาวดารฝ่ายไทย กล่าวถึงสงครามกับบ้านเมืองภายนอกครั้งแรกคือ สงครามกับกรุงหงสาวดี พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ให้ปี พ.ศ.2091 (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 104) เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดหลังการขึ้นครองราชย์เพียงแค่ 7 เดือน สงครามครั้งนี้เอกสารฝ่ายไทยกับพม่าให้รายละเอียดไว้สอดคล้องกันหลายจุด ผู้ที่ยกทัพมาในครั้งนี้นี้อะเจ้าตะเบ็งชเวตี้ (มหाराชวงศ์พงศาวดารพม่าเรียกตะบิงสยอติ) (นายต่อ(แปล), 2562) เหตุการณ์ ครั้งดังกล่าว เอกสารทั้งสองฝ่ายมีจุดร่วมที่ตรงกันคือ กองทัพฝ่ายกรุงศรีอยุธยาออกไปรบ และแพพม่ามาตลอด จนถอยไปป้องกันพระนครในกำแพงเมือง เนื้อความที่กล่าวถึงสงครามในครั้งนั้น (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 104-106) (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 72-89) (นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 117-135) สามารถเข้าใจได้ว่า ผลลัพธ์ศึกครั้งนี้มีจุดร่วมของเหตุการณ์คือ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงยอมส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรี ส่งช้างเป็นเครื่องบรรณาการไถ่ตัวเชื้อพระวงศ์ และขุนนางกลับมา แต่มหाराชวงศ์ได้ให้ความเพิ่มเติมที่สะท้อนการเสียผลประโยชน์ของอยุธยาว่า กรุงศรีอยุธยาต้องส่งบรรณาการเป็นช้างให้หงสาวดีทุกปี เงิน 300 และภาษีที่ได้จากเมืองตะนาวศรี ให้แก่พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ (นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 132) สะท้อนได้ว่า อยุธยาอยู่ในสถานะรัฐบรรณาการหงสาวดี (เมืองขึ้น) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2091 ตามเอกสารฉบับหลวงประเสริฐฯ

2) สงครามกรุงศรีอยุธยากับละแวก (เขมร)

กรุงศรีอยุธยามีการทำสงครามกับละแวก (เขมร) ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ปรากฏความในพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ให้ความว่าเกิดใน พ.ศ. 2099 (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 113) พงศาวดารฉบับดังกล่าวไม่ได้กล่าวถึงที่มาที่ไปของการเกิดศึกสงครามในครั้งดังกล่าว แต่ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ให้เหตุก่อนเกิดศึกสงครามว่า เป็นการล้างแค้นพระยาละแวกที่เคยยกทัพมาปล้นคนที่เมืองปราจีนบุรี (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 74) ศักดิ์ครั้งนี้ พระยาละแวกยอมอ่อนน้อม ออกถวายบรรณาการ และมอบนักพระสุโท นักพระสุทันให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ นำไปเลี้ยง หลังจากนั้นทรงได้มีการให้นักพระสุทันไปครองสวรรคโลก (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 75,76) หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าว พงศาวดารได้กล่าวต่อไปอีกว่าฝั่งกรุงละแวก (พระราชบิดาของนักพระสุโท,สุทัน) เกิดศึกกับญวน (นักพระสัตถา) (ตามความฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)) ละแวกเสียแก่ญวน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงส่งกองทัพอยุธยาไปชิงเอาเมืองละแวกคืนโดยมอบหน้าที่ให้แก่ขุนนาง และพระยาสวรรคโลก ผลลัพธ์ของสงครามคือ กองทัพกรุงศรีอยุธยาพ่ายแพ้ศึก เสียช้างม้าไพร่พลมาก และเสียพระองค์สวรรคโลก (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 76-77)

หากพิจารณาจากความทั้งสองฉบับของเอกสารฝ่ายไทยจะพบจุดร่วม และจุดแตกต่างว่า พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ไม่ได้บันทึกเหตุการณ์ก่อนเกิดศึก แต่ความฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เก็บความก่อนเกิดศึกกับละแวกไว้ โดยพระองค์สวรรคโลก (หลวงประเสริฐฯ เรียกพญาองค์สวรรคโลก) มีความเป็นไปได้ว่าจะเป็นพระราชโอรสของกษัตริย์ละแวกจริง หากสังเกตการออกนามดังกล่าว เหตุการณ์นี้อาจสะท้อนได้ว่า อยุธยาสูญเสียอำนาจที่เหนือกว่าในดินแดนละแวกไปในครั้งแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้หรือไม่ หากเป็นเช่นนั้นก็อาจมองต่อไปได้ว่ากรุงศรีอยุธยาสูญเสีย

อำนาจในการครอบครองบ้านเมืองรอบข้าง แม้ว่าจะเป็นปกรณัมวิสัยของรัฐโบราณที่ไม่ได้มีเส้นแบ่งเขตแดนที่ชัดเจน และสามารถยึดเหนี่ยวได้ตลอดเวลา แต่การสูญเสียดินแดนในปกครองย่อมส่งผลต่อการเมืองภายในอยุธยา เพราะการเสียดินแดนสะท้อนว่าผู้ปกครองไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ทางการเมืองให้อยู่ในภาวะมั่นคง เป็นที่ยำเกรงแก่บ้านเมืองที่อยู่ใต้ปกครองหรือข้างเคียงได้ ทั้งเมื่อเกิดการแข็งข้อหรือการรุกรานจากบ้านเมืองรอบข้าง กรุงศรีอยุธยาต้องใช้งำลังคนในการทำสงครามปราบปราม เป็นการสูญเสียทรัพยากรมนุษย์อันเป็นทรัพยากรที่สำคัญต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ การเมือง และการสงคราม

3) สงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับหงสาวดีสมัยพระเจ้าบุเรงนอง

เหตุแห่งสงครามเอกสารฝ่ายไทยและพม่า รวมถึงบันทึกของเยเรเมียส ฟาน ฟลิต บันทึกไว้ตรงกันว่า เกิดจากการที่พระเจ้าหงสาวดีทรงขอช้างสมเด็จพะมหาจักรพรรดิ แต่พระองค์ไม่ทรงมอบให้ ทำให้เกิดศึกในครั้งนี้ (นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 141-143, พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 92-94, ศุภวณีย์ เกษมศรี, 2563, หน้า 47) ทำให้พระเจ้าบุเรงนองยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา เอกสารทั้งสองฝ่ายให้ความไว้วางใจว่า กองทัพหงสาวดียกมาตีหัวเมืองฝ่ายเหนือของกรุงศรีอยุธยาก่อน (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 122, พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 95-96, นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 147) มหาราชวงษ์ พงศาวดารพม่า กล่าวถึงการร่วมเดินทัพไปตีกรุงศรีอยุธยาด้วยของพระมหาธรรมราชา โดยบันทึกไว้ว่าส่งทูตไปเจรจาความเมืองกับพระมหาจักรพรรดิ (นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 150-151) สะท้อนให้เห็นว่า ช่วงเวลานั้นหัวเมืองฝ่ายเหนือที่อยู่ในการควบคุมของตัวพระมหาธรรมราชานั้นได้เป็นเมืองขึ้นของหงสาวดีของพระเจ้าบุเรงนองหมดแล้ว จุดร่วมที่เอกสารไทย และพม่ากล่าวตรงกันคือ ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาออกรบนอกพระนครมักพ่ายแพ้ต่อกองทัพหงสาวดี ท้ายที่สุดต้องยอมเจรจาหย่าศึกกับหงสาวดีของพระเจ้าบุเรงนอง และสมเด็จพะมหาจักรพรรดิทรงยอมส่งช้างเผือกให้ (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 123, พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 101, นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 155) โดยให้ฝ่ายอยุธยาถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจา (นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 156) ความน่าสนใจของเอกสารไทย และเอกสารฝ่ายพม่า ได้ให้ข้อมูลสอดคล้องกันคือ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์หลังเหตุการณ์ดังกล่าว (นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 156, พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 105) สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้มอบราชสมบัติให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิผู้เป็นราชบุตร แต่เอกสารฝ่ายพม่าว่าพระเจ้าบุเรงนองตรัสให้พระมหินทร์ขึ้นครองราชย์ (นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 156) ความสอดคล้องพงศาวดาร ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และมหาราชวงษ์ พงศาวดารพม่าอีกจุดหนึ่งคือ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิออกบวชหลังจบศึกครั้งดังกล่าว แต่ก็เป็นจุดที่น่าพิจารณาว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ไม่น่าที่จะสิ้นสถานะความเป็นกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา เพราะเอกสารทั้งสอง มีจุดร่วมเดียวกันว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิยังคงมีสถานะเป็นพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาอยู่ ท้ายที่สุดความในพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ยังพบว่ามีกรณีเชิญสมเด็จพระมหาจักรพรรดิให้ทรงลาผนวช (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 110) กลับมาครองราชย์อีกครั้ง โดยมีมหาราชวงษ์ พงศาวดารพม่า ได้มีการกล่าวถึงการออกบวชของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิว่าได้ทูลลาผนวชต่อพระเจ้าหงสาวดี (นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 178-179) (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 108) ความน่าสนใจของเอกสารฝ่ายพม่า คือการให้ข้อมูลว่า การออกบวชของ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเป็นการบวชโดยมีนัยยะทางการเมืองซึ่งคิดจะร่วมมือกับล้านช้าง (มหาราชวงษ์เรียกเชียงเลียง)

เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นชนวนเหตุให้เกิดศึกกรุงศรีอยุธยา กับหงสาวดีขึ้นมาอีกครั้ง จตุรรมของ เหตุการณ์ในเอกสารฝ่ายไทย และพม่ากล่าวตรงกัน (พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 112, นายต่อ(แปล), 2562, หน้า 180) ก่อนที่ พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ตลอดจน ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ให้ความว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรง พระประจวบและเสด็จสวรรคต (หลวง ประเสริฐฯ ให้ พ.ศ.2111) (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 129, พระราชพงศาวดาร, 2559, หน้า 116)

จากเหตุการณ์ทั้งหมดที่กล่าวมาสะท้อนได้ถึงเหตุการณ์ทางการเมืองที่ไม่ปรกติวิสัยในอยุธยาช่วง สมัยดังกล่าว โดยเฉพาะชนวนเหตุสำคัญประการหนึ่งคือ การที่กรุงศรีอยุธยาเสียพระมหาธรรมราชา และหัวเมืองเหนือไปให้กับหงสาวดี ทั้งยังอาจตีความได้อีกว่า พระเจ้าบุเรงนองย่อมรู้เหตุการณ์ความไม่ สงบและความบอบช้ำที่เกิดภายในราชสำนัก กรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิจากการได้ พระมหาธรรมราชาเข้าร่วมด้วย ยิ่งเป็นปัจจัยกระตุ้นความเคลื่อนไหวจากข้าอำนาจภายนอกอย่างหงสาวดี ให้สามารถโจมตีกรุงศรีอยุธยาได้ง่ายขึ้น และย่อมทำให้เสถียรภาพทางการเมืองภายในอยุธยายิ่งถูกซ้ำเติม ความระส่ำระสายจากภาวะการถูกทำลาย และความสามารถในการบริหารบ้านเมืองของ สมเด็จพระมหา จักรพรรดิในภาวะสงคราม เมื่อพ่ายแพ้สงคราม ประกอบกับการที่ไม่สามารถควบคุมบ้านเมืองได้ปกครอง ได้ ยิ่งส่งผลต่ออำนาจของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ โดยการที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงกระทำ กิจกรรมใดอันเป็น ความพยายามสร้างความร่วมมือกับล้านช้าง (กรุงศรีสัตนาคณหุต) อาจเป็นความ พยายามสร้างเสถียรภาพทางการเมืองให้กรุงศรีอยุธยาคานอำนาจหงสาวดี แต่การกระทำดังกล่าวกลับเป็น การทำให้หงสาวดีรู้สึกถึงความไม่ปลอดภัย หากปล่อยให้กรุงศรีอยุธยามีเสถียรภาพทางการเมืองมากขึ้น นำมาซึ่งเหตุแห่งการทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งในปี พ.ศ. 2111 ซึ่งสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรง พระประจวบและสวรรคตระหว่างสงคราม

ประเด็นที่ 4 หลักฐานการส่งบรรณาการไปยังประเทศจีนในหมิงสื่อลู่

มีการกล่าวถึงการส่งบรรณาการของกษัตริย์สยาม (สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ) ไปจีน เพียงแค่ 3 ครั้งตลอด สมัยของพระองค์ หากยึดศักราชตามฉบับหลวงประเสริฐฯ คือ พ.ศ. 2091 – 2111 (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 103-129) การส่งบรรณาการทั้ง 3 ครั้งนั้น ประกอบไปด้วยการส่งเครื่องบรรณาการ ไปยังจีน พ.ศ. 2097, 2101 และ 2102 (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2559, หน้า 199-200) หลังจากนั้นจะไม่พบ การส่งเครื่องราชบรรณาการอีกเลยจนกระทั่ง พ.ศ. 2116 (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2559, หน้า 201)

จุดที่น่าสนใจดังกล่าว อาจสะท้อนปัญหาภายในของกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ก่อนสมัยสมเด็จพระ มหาจักรพรรดิ เพราะบันทึกดังกล่าว กล่าวถึงการส่งทูตไปจีนที่ทั้งระยะเวลาห่างตั้งแต่ก่อนสมัย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พบว่า พระเจ้ากรุงสยามได้แต่งตั้งทูตส่งบรรณาการไปยังประเทศจีน ใน พ.ศ. 2070, 2073 และ 2079 ก่อนจะขาดหายไป มาปรากฏอีกครั้งในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2559, หน้า 198-199) โดยหากนำศักราชดังกล่าว ไปเทียบเคียงกับเอกสารอย่าง พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐฯ พบว่าตรงกับสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช ครองราชสมบัติกรุงศรีอยุธยาอยู่ในช่วง พ.ศ. 2077 (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 90) ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าว พบว่าความที่มีปรากฏในส่วนพระราชพงศาวดารหลังจากนั้นจะกล่าวถึงสงคราม และความวุ่นวายภายใน อย่างต่อเนื่องมาจนถึงสมัย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จึงอาจสะท้อนได้ว่าอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่

สมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราชมีปัญหภายในราชสำนักหรือราชอาณาจักรให้ต้องสละสาง จนอาจไม่มีเวลาในการแต่งราชทูตไปส่งบรรณาการให้จีน

หากพิจารณาต่อว่า ความที่ปรากฏในหนังสืออู่อันตรงกับช่วงเวลาในสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิตามศักราชที่ระบุไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐฯ อาจสะท้อนหรือไม่ว่ากรุงศรีอยุธยาสมัย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิครั้งที่ได้มีการแต่งทูตไปส่งเครื่องราชบรรณาการถวายแก่จักรพรรดิจีนทั้ง 3 ครั้งนั้น โดยการ ส่งครั้งสุดท้ายคือในปี พ.ศ.2102 อาจเป็นช่วงที่กรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิไม่ถูกควบคุมทางการเมืองจากหงสาวดี หากอ้างอิงตามเอกสารฝ่ายพม่าที่กล่าวว่าอยุธยาตกเป็นเมืองขึ้นหงสาวดีตั้งแต่ครั้งพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ หรือไม้อาจเป็นช่วงเวลากรุงศรีอยุธยาสบโอกาสแยกตัวจากหงสาวดีอีกครั้ง ก็มีความเป็นไปได้ และสอดคล้องกับการเกิดสงครามกับหงสาวดีอีกครั้งในปี พ.ศ.2106 ซึ่งสงครามดังกล่าวพระเจ้าบุเรงนองก็ยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาเพื่อกลับมาควบคุมอยุธยาให้อยู่ใต้ปกครองอีกครั้งหนึ่ง หลังจากช่วงเวลาดังกล่าวที่ไม่มีการส่งบรรณาการไปยังจีนอีกตลอดรัชสมัย อาจเป็นเพราะกรุงศรีอยุธยาอยู่ในสถานการณ์ทางการเมืองที่ไม่สามารถควบคุมได้ การมีสงครามกับหงสาวดี และมีปัญหาความขัดแย้งกับพระมหาธรรมราชา เจ้าหัวเมืองฝ่ายเหนือในช่วงเวลาดังกล่าว ทำให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิต้องทรงจัดการปัญหาทางการเมืองภายใน และพยายามสร้างสัมพันธไมตรีกับอาณาจักรข้างเคียงอย่างกรุงศรีสัตนาคนหุต การดำเนินกิจการทางเศรษฐกิจกับจีนผ่านราชสำนักจึงอยู่ในสภาวะยากลำบากจากปัจจัยกดดันภายนอก และภายในตลอดช่วงที่เหลือของสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

บทสรุป

จากเอกสารทั้งหมดที่มีการนำมาศึกษา ให้ภาพของบริบทการเมืองที่เกิดขึ้นในกรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิค่อนข้างชัดเจน โดยอธิบายออกได้เป็น 3 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 ที่มาของการขึ้นครองบัลลังก์สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เริ่มจากการอาศัยข่าวอำนาจจากหัวเมืองฝ่ายเหนือของขุนพิเรนทรเทพในการโค่นล้มขุนวรจศาธิราช ซึ่งแม้ว่าจะทำการสำเร็จแต่เหตุการณ์หลังการขึ้นครองราชสมบัติกลับไม่มีเสถียรภาพ เกิดการกบฏขึ้นภายในราชสำนักกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยดังกล่าว อันมาจากการไม่ยอมรับในพระราชอำนาจของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและอาจรวมถึงความไม่พอใจที่เกิดจากการขึ้นมามีอำนาจของกลุ่มอำนาจหัวเมืองเหนือที่มีอิทธิพลต่อกรุงศรีอยุธยาในช่วงเวลาดังกล่าว ทำให้ต้องมีการปราบปราม และสำเร็จโทษเป็นจำนวนมาก รวมไปถึงการประกอบพิธีเพื่อเสริมสร้างพระบารมีสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ยิ่งตอกย้ำความไม่เป็นที่ยอมรับในพระราชอำนาจอย่างชัดเจน

ประการที่ 2 จากปัญหาประการแรก สร้างความสั่นคลอนเสถียรภาพทางการเมืองภายในกรุงศรีอยุธยาสืบเนื่องตลอดมา ส่งผลมาสู่การต้องเจอสงครามจากบ้านเมืองรอบข้างโดยเฉพาะจากทางหงสาวดีโจมตีกรุงศรีอยุธยาในช่วงสภาวะที่บ้านเมืองกำลังขาดเสถียรภาพ และมีความเปลี่ยนแปลงภายในเชิงโครงสร้างขุนนางมาอย่างต่อเนื่อง รวมถึงทรัพยากรกำลังคนที่จะอาจได้รับผลกระทบดังกล่าวด้วยจึงมีความเป็นไปได้ว่าจะส่งผลต่อระบบการป้องกันเมืองของกรุงศรีอยุธยา ทำให้ไม่สามารถป้องกันศึกสงครามที่มาประชิดพระนครได้ และต้องตกเป็นเมืองขึ้นหงสาวดี ซึ่งระบบป้องกันเมืองของกรุงศรีอยุธยาที่เสื่อมถอยนี้ ปรากฏชัดเจนเมื่อปี พ.ศ. 2106 สุลต่านปัตตานีบุกยึดพระราชวังหลวงได้อย่างง่ายดายด้วยหลัง

อยุธยาฝ่ายแพ่ต่อหงสาวดีของพระเจ้าบุเรงนอง การฝ่ายแพ่ต่อละแวก รวมไปถึงการที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงมีปัญหากับสมเด็จพระมหาธรรมราชา ทำให้ระบบป้องกันเมืองของอยุธยาในการรับศึกหงสาวดียิ่งอ่อนแอลงเนื่องจากขาดกำลังสนับสนุนจากหัวเมืองเหนือ ทั้งยังเป็นกำลังหลักที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเคยใช้ในการชิงราชสมบัติกรุงศรีอยุธยา ความเสียหายจากการขัดแย้งกับสมเด็จพระมหาธรรมราชา จึงเป็นปัญหาใหญ่ส่งผลกระทบต่อกรุงศรีอยุธยาทั้งในแง่ทรัพยากรและเสถียรภาพการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ประการที่ 3 สืบเนื่องจากการมีปัญหภายในกับสมเด็จพระมหาธรรมราชา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพยายามแก้ไขสถานการณ์เพื่อสร้างเสถียรภาพทางการเมืองให้เกิดขึ้นในกรุงศรีอยุธยามากขึ้นด้วยการเจริญสัมพันธไมตรีกับอาณาจักรล้านช้างสมัยสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช เพื่อร่วมมือกันต้านสงครามหงสาวดี แต่การกระทำดังกล่าวเป็นที่รับรู้ของฝ่ายหงสาวดีดังปรากฏในเอกสารฝ่ายพม่า หงสาวดีมองการกระทำดังกล่าวเป็นภัยต่ออำนาจทางการเมืองของหงสาวดีเองเช่นกันจากการกระทำของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และสมเด็จพระมหินทราธิราช จึงมีการทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งใน พ.ศ.2111 ก่อนที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจะสวรรคตระหว่างสงคราม

จากปัญหาทั้ง 3 ประการที่เกิดขึ้น สะท้อนให้เห็นว่า เสถียรภาพทางการเมือง และอำนาจของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาช่วงรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิไม่ได้เข้มแข็งอีกต่อไป โดยปัจจัยภายในส่งผลกระทบต่อปัจจัยภายนอก คือ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงไม่เป็นที่ยอมรับในกลุ่มขุนนางภายในอยุธยาอย่างต่อเนื่อง แม้จะพยายามเสริมสร้างบารมีด้วยการประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ เพื่อแสดงความเป็นจักรพรรดิราช หรือการใช้วิธีปราบปรามก็ไม่สามารถจะแก้ไขปัญหาในเรื่องสิทธิธรรมและบารมีได้ จึงส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพทางการเมืองภายใน ทั้งยังมีปัญหากับราชบุตรเขย จึงส่งผลกระทบต่อปัจจัยภายนอกคือการรุกรานจากบ้านเมืองข้างเคียง การขาดกำลังสนับสนุนหลักที่เคยหนุนหลังครั้งขึ้นครองอำนาจโดยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเองก็ยังคงมีปัญหากับการจัดการกำลังคนภายในอยู่ตลอดเวลา ทำให้ไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้ ทั้งนี้ปัญหาที่เกิดขึ้นในกรุงศรีอยุธยา อาจสะท้อนได้จากบันทึกหมิงสีลู่ พบว่าอยุธยามีการส่ง เครื่องบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีนขาดตอนไปหลายปีเพราะอาจเกิดปัญหาภายใน หรือการตกอยู่ใต้อิทธิพลหงสาวดีของพระเจ้าบุเรงนองที่มีเหนือกว่ากรุงศรีอยุธยาในช่วงดังกล่าว

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2507). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด). พระนคร: คลังวิทยา.
- ตรงใจ หุตางกูร. (2561). การปรับแก้ศักราช และ การอธิบายความพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศักดิ์โสภาคการพิมพ์.
- นันทา วรเนติวงศ์ (แปล). (2548). การท่องเที่ยว การเดินทาง และการผจญภัยของ เฟอร์ดินันด์ เมนเดส ปินโต. ใน พรพรรณ ทองตัน และ ชรัตน์ สิงห์เดชากุล, บรรณาธิการ. รวมผลงานแปลเรื่องบันทึกการเดินทางของ เมนเดส ปินโต. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, หน้า 57-103.

นายต่อ (แปล). (2562). **มหาราชวงศ์ พงสาวดารพม่า**. กรุงเทพฯ: บริษัท ไทยควอลิตี้บุ๊คส์.

พันจันทนุมาศ (เจิม). (2559). **พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา**. นนทบุรี: ศรีปัญญา.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2559). **หมิงสื่อลู่-ชิงสื่อลู่ บันทึกเรื่องจริงแห่งราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิง ตอนว่าด้วยสยาม และ หนังสือระยะทางราชทูตไปกรุงปักกิ่ง ประเทศจีน ตั้งแต่ ณ เดือน 8 ปีกุญตรีศกและปีชวดจัตวาศก ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระอินทรมนตรีแย้ม ได้เรียบเรียงไว้ในรัชกาลที่ 5**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสฉลองพระชนมายุ 5 รอบ วันที่ 2 เมษายน 2558.

ศุภวัฒน์ เกษมศรี, พลตรี หม่อมราชวงศ์ (แปล). (2559). **พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา**

ฉบับเยเรเมียส ฟาน ฟลิต. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.

_____. (2563). **พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับเยเรเมียส ฟาน ฟลิต (พิมพ์ครั้งที่ 3)**.

กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.

ศานติ ภัคดีคำ และนวรรตน์ ภัคดีคำ. (2561). **ประวัติศาสตร์อยุธยาจารึก จารึกสมัยอยุธยา**.

กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.